

Nykyisessä epävarmuuden sävyttämässä maailmassa on vähemmän tilaa suurille aatteille ja teorioille hyvinvointivaltion puolustamisessa ja kehittämisessä. Kansankodin tuolla puolen etsitään maltilliselle yhteiskuntapolitiikalle eettisiä eikä pelkästään resurssien rajallisuuteen perustuvia argumentteja.

Seppo Lindblom
Valtiot.lis. (väit.)

Eurooppalaisen hyvinvointivaltion ajankohtaiseen tilaan liittyy senkaltainen vilkastunut tutkimus, jota voi kutsua aikalaisdiagnoosiksi. Sosiologiasa se on alettu ymmärtää omana tieteellisen kirjoittamisen lajinaan tutkimusteorian ja yleisen yhteiskuntateorian rinnalla. Aikalaisdiagnostinen ovi avautuu kaikkin mahdollisuuksineen ja vaaroineen, kun eletty aika koetaan voimakkaasti taitekohdaksi ja kun odotusten ja kokemusten välille syntyy huomattavaa jännitettä.

Väitöskirjassani (Lindblom 2002) tällainen viritys liittyy kahteen keskenään ristiriitaiseen tendenssiin ja nii-

Seppo Lindblom toimi Palkansaajien tutkimuslaitoksen (ent. Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen) ensimmäisenä esimiehenä v. 1971–73. Hän on osallistunut aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun ja väitellyt yhteiskuntapolitiikasta Helsingin yliopistossa marraskuussa 2002.

Kansankodin tuolla puolen

den törmäyspaikkaan. Yhtäältä epävarmuuden kasvu on tuonut mukanaan yhteiskuntapolitiikan koko odotushorisontin järkkymisen ja uudelleen muotoutumisen. Toisaalta on nähtävissä yhteiskuntapolitiikan ohjausvajeen kasvu. Se johtuu hyvinvointivaltion symbolisen vetovoiman ylivoimaisuudesta ja tähän liittyvästä puolueiden samaistumisesta, liimaantumisesta toinen toisiinsa ja reformikilvasta. Näiden kahden ristiriitaisen tendenssin kohtauspaikassa hyvinvointivaltio varmuuden konseptina, ylittämättä hallittavuuden vaatimuksineen ja reformipaineineen kohtaa epävarmuuden maailman.

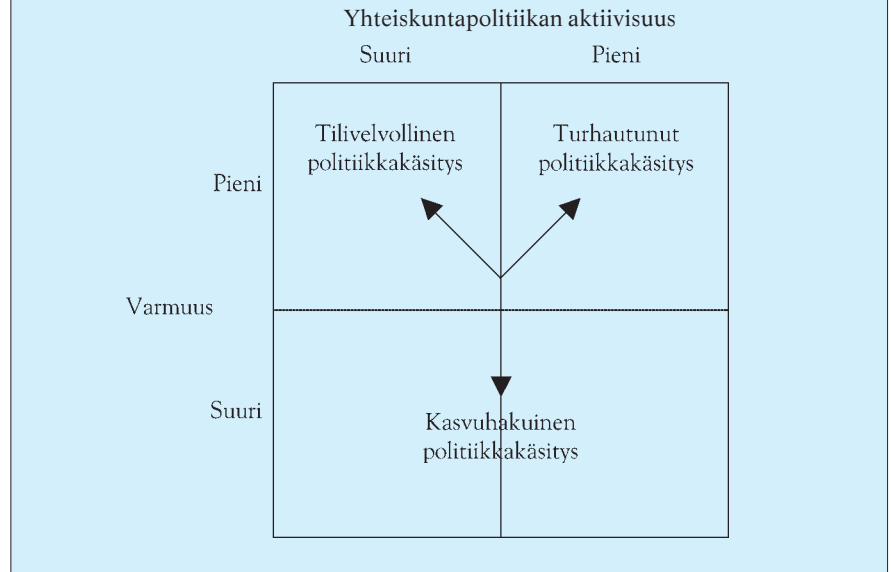
Hyvinvointivaltion katkos

Kyse on sellaisesta hyvinvointipolitiikan ekspansiivisen kehityksen katkoksesta, jossa monistakin tekijöistä johdun alkaa tuntua epärelevantilta tarkastella joitakin perinteisiä yhteiskuntapolitiikan aatteellisia jänitteitä. Sannottu koskee niin yksilöllisyyden-yhteisöllisyyden, edistysellisuuden-konservatiivisuuden kuin oikean-vasemman välistä virtaviivaista vastakkainasettelua. Tällaiset perinteiset erottelet detraditionalisoituvat. Uusi aika vaatii uuden erottelun ja modernit koordinaatit. Rakennan tutkimuksesani nelikentän, jossa yhtäältä epävarmuuden-varmuuden ja toisaalta yhteiskuntapolitiikan intervention suotavuuden määrittelemässä maastossa tarkastellaan kolmea erilaista politiikkakäsitystä. Niitä kutsun ekspansiiviseksi, turhautuneeksi ja tilivelvolliseksi (ks. kuvio).

Ekspansiivinen politiikkakäsitys on varmuuden maailmassa syntynyt konsensus. Sitä voi luonnehtia kansallisen suvereniteetin ja kasvuhakuisen yhteiskuntapolitiikan varaan rakentuvaksi ajatteluksi. Se ei tunnista uusia epävarmuuden elementtejä ja on sen vuoksi iskevällä kielellä ilmaistuna varmuuden petos. Turhautunut politiikkakäsitys puolestaan voidaan ymmärtää ajattelutapana, joka hyväksyy epävarmuuden ilmaston aina hurmioitumiseen saakka. Sitä voidaan kutsua postmodernin lumoksi ja epävarmuuden petokseksi. Nämä vaihtoehdot seurustelevat tietyllä tavalla keskenään. Mitä enemmän yhteiskuntapolitiikkaa karakterisoi ekspansiivisen ajattelun hallittavuuden vaatimus ja reformikilpa, sitä todennäköisemmin se törmää rajoihinsa. Sitä varmemmin taas yhteiskuntaan leviää demokrati-aa ja luottamusta nakertava frustraatio, hiljaa ja huomaamatta kuin häkä huoneeseen.

Tilivelvollinen politiikkakäsitys on vaihtoehto suvereenin kansankodin tuolla puolen. Se tarkoittaa epävarmuuden, ambivalenssin ja keskeneräisyyden viileää hyväksyntää sekä kon-

Kuvio 1. Poliitiikkakäsitykset.

tingenssin eli pelivaran tunnistamista. Henkisten ja aineellisten voimavarojen pelivara on tarpeen niin yllättävien koettelemusten sietämiseksi kuin yllättävinä avautuvien mahdollisuuksien hyödyntämiseksi. Tämä on volatiilissa tieto-taidon hyvinvointiyhteiskunnassa tärkeä sosiaalisen turvallisuuden näköala. Tilivelvollisuutta pohtimalla etsin epävarmuuden maailmassa pragmaattisesti ja toivotto- muuteen lannistumatta poliittisen luottamuksen puhetapaa. Haen maltilliselle yhteiskuntapolitiikalle eettisiä eikä pelkästään voimavarojen rajallisuuden perustuvia argumentteja.

Miksi sitten käytän otsikossa kansankodin käsitettä, joka ei ole erityisen syvälle juurtunut suomalaisen kielenkäyttöön? Yhteiskuntatieteen käsitteet ovat itseensä viittavia. Tämä tarkoittaa sitä, että tiede kerää aineistonsa kansalaisten ja yhteiskunnan arjesta, samalla kun se jäsen-

tää tätä arkea teorioillaan ja käsitteillä. Käsitteet siis paitsi kuvaavat asioita niin myös muokkaavat mieltä. Näin voivat liian viehkeät ja anteliaat, symboliselta merkitykseltään ylivoimaiset ja loukkaamattomat käsitteet tuoda mukanaan ongelmia.

Kansankodin tuolla puolen on siis käsitteellinenkin ulottuvuus: kansankodin turvallisuus, hyvinvointitavoitteen itsestäänselvyys ja valtiovallan kaikki-

voipaisuus synnyttävät yhdessä jotain perin varmaa, pyhää ja kaiken kritiikin ulkopuolella olevaa. Kansankodin tuolla puolen tätä pyhää kuvaa ravistellaan ja maallistetaan tilivelvollisuuden tarkastelun avulla. Se tarkoittaa itsekritiittistä ja refleksiivistä suhtautumista hyvinvointivaltion hienon idean mukanaan tuomiin ja

itse tuottamiin ongelmiin. Viestini on, että suuren konsensuksen vallassa rakennettu hyvinvointivaltio ei ole kohdannut poliittista vihollista vaan laa-

Nyt on aika pohtia kriittisesti hyvinvointivaltion mukanaan tuomia ja itse tuottamia ongelmia epävarmaksi käyneessä maailmassa.

jan ystäväpiirinsä hämmentyneen katseen.

Sosialidemokratian haaste

Hämmennyksen tila koskee ennen muuta hyvinvointipoliittisen reformismin lyhdynkantajaa, sosialidemokratiaa. Donald Sassoon (1997) päättää eurooppalaisen sosialidemokratian satavuotista taivalta käsittelevän teoksensa ei välttämättä vallan pessimistisiin mutta vähintäänkin epävarmoihin tunnelmiin. Ensimmäistä kertaa toisen maailmansodan jälkeen sosialidemokraattinen liike katsoo tulevaisuuteen todella huolestuneena. Sosialidemokratian ongelmat eivät kuitenkaan merkitse markkinatalouden suurta voittoa. Päinvastoin epävarmuuden haasteet ovat pitkälti samoja kuin markkinataloudenkin, aivan kuten hyvinvointivaltion kulta-aika nopean talouskasvun vuosina oli markkinataloudenkin voitonkulkua. Yksi ja sama turbulenssi koskettaa nyt kumpaistakin.

Mutta eikö sosialidemokraattisen maailmankuvan pitäisi mieluumminkin avautua ekspansiivisena ja hyvinvointivaltion kannalta aiempaa myönteisempänä, kun Neuvostoliiton reaaliosialismi on murtunut? Olihan kommunismin eteneminen sosialidemokraattisen reformismin ankara aatteellinen vihollinen läntisissä hyvinvointivaltioissa. Sosialidemokratian kasvoilla ei kuitenkaan ole voittoisa vaan itsetutkiskelun ilme. Syynä on se, että reaaliosialismin murensi sama epävarmuuden, refleksiivisyyden kasvun, kyseenalaistumisen ja pragmatisoitumisen dynamiikka, joka kuuluu elimellisesti globalisoitumisen kulttuuriseen kokonaiskuvaan. Näihin samoihin haasteisiin sosialide-

mokratia on juuri nyt etsimässä vastauksiaan olosuhteissa, joissa vaseman ja oikean välinen vastakkainasettelu on kuihtumassa. Sosialidemokratia tarttuu taikapeiliin ja kysyy, ken on maassa mahtavin. Se näkee peilistä omat kasvonsa ja suuntaa sen jälkeen kriittisen katseen itseensä. Siitä on hyvinvointivaltion tilivelvollisuuden refleksiivisessä pohdinnassa kyse.

Orastava itsekritiikki

Nostan esiin kolmen merkittävän sosialidemokraatin, Mauno Koiviston, Kalevi Sorsan ja Paavo Lipposen viime aikoina käyttämät kriittiset ja konstruktiviset puheenvuorot sosialidemokratian uusiutumisen tarpeista. Mauno Koivisto on hänelle ominaisella puhetavallaan kysynyt, voiko sosia-

lismi olla muutakin kuin kasvavaa velkaantumista. Tätä tiukemmalla tavalla ei juuri voitane herättää keskustelua siitä hyvinvointipoliitikasta, jossa sosialidemokraatit ovat olleet keskeisenä vaikuttajana mukana. Kalevi Sorsa puolestaan käytti tärkeän kriittisen puheenvuoron tuoreimman sosialidemokraattisen periaateohjelman valmistelutyön yhteydessä. Viitaten hyvinvointivaltion kokemuksiin uusiin haasteisiin ja kansalaisten oikeuksista ja velvollisuuksista käytyyn keskusteluun hän kirjoitti, että myös sosialidemokratian on otettava oppia kokemuksistaan. Hän jatkoi, että vain hitaasti ja tuskallisesti, ristiriitojen ja vastakkainasettelujen kautta alkaa syntyä uuden vuosisadan sosialismi. Donald Sassoon (1997) taas on sosialidemokratiaa koskevassa historiikissaan nostanut uuden ajattelun yhtenä näkyvimpänä esimerk-

kinä Paavo Lipposen vaatimuksen yhteiskuntapolitiikan paradigman muutoksesta. Tämä ilmaisu viittaa siihen, ettei sen enempää tietee kuin aatteellakaan ole ajatonta, loukkaamatonta pätevyyttä. Elettävä aika asettaa nyt omat erityiset kysymyksensä niin yhteiskuntatieteille kuin poliittisille liikkeillekin.

Tässä on kolme itsekritiikin dimensiota, jotka muodostavat yhdessä peittävän ja laaja-alaisen kokonaisuuden. Sen taustalla on merkittävä määrä yhteiskuntatieteellistä, aatteellista ja käytännöllispoliittista tietoutta sekä kokemusta. Se on niin syvältä kouraisevaa kritiikkiä, että siitä pitää ryhtyä keskustelemaan. Minulla oli tilaisuus olla jäsenenä siinä toimikunnassa, joka laati valmistelutyön vuonna 1999 hyväksytyyn SDP:n tuoreimpaan periaateohjelmaan. Toimikunnan työn ollessa loppusuoralla toin yhtenä viimeisimmistä kokouksista esille

Kuva: Heikki Tabell/Kuvaario

havainnon, ettei toimikunnan työssä ollut havaittavissa merkkejä sellaisesta tuskasta, mihin Kalevi Sorsa oli viitanut. Katsoin, että jompi kumpi arvioi tilannetta väärin, joko toimikunta tai Kalevi Sorsa. Vedin johtopäätöksen, ettei se ollut Sorsa.

Yhden merkittävän muutoksen uusi periaateohjelma toi mukanaan. Sosialismi ei siinä esiinny enää kapitalistisen talousjärjestelmän aatteellisena ja systeemisenä vaihtoehtona, vaan socialidemokratia määritellään yhteiskunnalliseksi uudistustyöksi sosialismin arvojen perustalta. Ohjelmaan kirjattiin näin periaate, jonka mukaan jo vuosikymmeniä oli toimittu. Oli koettu kehitys, missä kapitalismin vastavoimat olivat suunnattomasti kasvaneet. Muista maista oli saatu dramaattisia ja verisiäkin havaintoja siitä, miten perustavanlaatuiset ongelmat eivät olleet muuttaneet muotoaan, vaikka yksityinen omistus oli poistettu. Suomalaisesta pragmaattisesta valtio-omisteisesta teollisuuspolitiikasta taas oli käytävissä kokemuksia siitä, miten valtio oli ollut moderni toimija ensin omistusta rakentaessaan ja sitten sitä purkaessaan.

Oli siis mitä perustelluinta, että sosialismi talousjärjestelmän vaihtoehtona jäi pois periaateohjelman sanastosta. Tilanne ei ole kuitenkaan aatteellisesti vailla pulmia. Samanlaisesti socialidemokraattinen liike käy vilkasta keskustelua niistä esteistä, joita ns. uusliberaali kapitalistinen virtaus on asettamassa kansallisille hyvinvointipolitiikan pyrkimyksille. Ei näytä oikein johdonmukaiselta kokonaisuudelta, jos socialidemokratia ensin maanittelee esiin uusliberalismin globaalin peikon, luopuu samalla järeimmästä historiallisesta aseestaan ja alkaa sitten hästistellä tuota peikkaa jollakin Tobinin veron kaltaisella risulla. Ei tunnu oikein hyvältä ajatukselta jättäytyä ylei-

sin sanankääntein sosialismin arvojen varaan, jättää sosialismi elää ki-tuuttamaan tällaisessa uusliberalistisessa ahdistuksessa. Joku tässä asetelmassa mättää. Mielestäni se on globaalin uusliberalismin uhkakuva.

Uusliberalismin uhkakuva

Sanat ovat sopimuksia. Mitä uusliberalismista on ymmärrykseni mukaan hyvinvointivaltioon liittyvässä keskustelussa sovittu, se on mitä eriskummallisin yhdistelmä ristiriitaisia ainesosia. Ensiksi siihen liittyy patakonservatiivista suvaitsemattomuutta niin rodullisesti, sukupuolisesti kuin uskonnollisestikin. Toiseksi siihen kytkeytyy ääriiberaalia markkinapaikan aggressiivisen yksilöllisyyden ihannointia. Kolmanneksi se tarkoittaa sokaistunutta varmuutta talous- ja rahamarkkinoiden omista autonomisista tasapainottavista voimista. Kun tähän keitokseen vielä lisätään hyppysellinen amerikkalaista kulttuuri-imperialismia, niin näin täydentyy uusliberalismin moni-ilmeinen ja moneen suuntaan venyvä käsite. Samalla syntyy yhtä moni-ilmeinen ja sisäisesti epäjohdonmukainen modernin eurooppalaisen hyvinvointivaltion oikeistolainen ja globaalinen uhkakuva.

Kun uusliberalismi on saanut tällaisen sekavan oikeistolaisen painolastin,

Seppo Lindblomin mielestä hyvinvointivaltio ei ole kohdannut vihollista vaan laajan ystäväpiirinsä hämmentyneen katseen.

siitä ei ole käsitteeksi tutkimuksessani, joka hylkää oikean ja vasemman välisen aatteellisen jännitteen ja korostaa pragmatismien nousua. Tutkimuksessani tarjoan joka tapauksessa uusliberaalin fundamentaalikritiikin tilalle tilivelvollista politiikkakäsitystä paitsi kriittisenä niin sisäisesti johdonmukaisena hyvinvointivaltiollisena ajattelutapana. Se tarjoaa konservatiivisen suvaitsemattomuuden sijaan näkemyksen siitä, että epävarmuus, suvaitsemattomuus ja demokratia kulkevat käsi kädessä, kun taas varmuus, suvaitsemattomuus ja demokratian uhkatekijät kulkevat yhtä jalkaa. Markkinapaikan yksilöllisyyden asemesta se puolestaan näkee modernin individualisoitumisen globalisaatioon kytkeytyvänä sosiaalisen refleksiivisyyden kasvuna sekä kaikkinaisten traditioiden ja dogmien kyseenalaistumisena. Se ei tarkoita yk-

Tilivelvollisen politiikkakäsityksen refleksiivinen ja pragmaattinen itsekritiikki on vaihtoehto hyvinvointivaltion uusliberalistiselle kritiikille.

silön itsekkyyden vaan kompetenssin kasvua. Edelleen sen epävarmuuden konsepti pitää sisällään ajatuksen, että usko suuriin teorioihin on ylipäätään horjunut olipa sitten kyse yhteiskunta- ja talouspolitiikan hallittavuuden teorioista kuten keynesiläisyydestä tai markkinoiden itse tasapainottuvista voimista kuten äärioliberalismista. Epävarmuuden maailmassa, kaikkinaisten esteiden kasvaessa, pragmaattinen virtaus voimistuu niin yhteiskuntatieteissä kuin -politiikassakin. Luovuuden ja maltillisuuden merkitys korostuu yhäikäisesti.

Luottamuksen puhetapaa etsimässä

Tämän päivän sosialidemokratia kaipaa laajaa yhteiskuntatieteellistä syväluotausta, jotta se voisi vastata Koiviston, Sorsan ja Lipposen heittämiin haasteisiin ja kertoa, mitä sosialististen arvojen toteuttaminen globaalissa epävarmuuden maailmassa tarkoittaa. On vaikea kuvitella, että tähän haasteeseen voitaisiin vastata muutoin kuin paradigmaattisesti, toisin sanoen pohtimalla, millä tavalla ajallemme ominaiset aatteellisten painotusten muutokset kytkeyvät eletävän ajan yhteiskuntatieteen mukanaan tuomiin kysymyksenasettelujen muutoksiin.

Sanotunlaiset kysymykset koskettavat luonnollisesti reformistisia liikkeitä ylipäätään. Erityisen haasteen ne kuitenkin heittävät tasa-arvon ja korkean työllisyyden merkitystä perinteisesti korostaneelle sosialidemokratialle, jonka tulisi lähestyä avoimella ja rehellisellä tavalla yhteiskunnan ja työmarkkinoiden muuttunutta dynamiikkaa ja tähän kytkeytyviä modernin maailman tasa-arvokonflikteja. Miten siis olisi yhden hyvinvointivaltion kantavan aatteellisen voiman asetettava sanansa, jotta ne epävarmana ja oikullisena

avautuvan tulevaisuuden turbulensseissa olisivat omiaan kasvattamaan eikä vähentämään kansalaisten politiikkaa kohtaan tuntemaa luottamusta?

Hyvinvointivaltion myöhäismoderniin tilaan liittyy työllisyyspolitiikan ja jakopolitiikan välinen dramatisoitunut ristiriita. Se on erityisen tuntuva yhteiskunnissa, joiden kehityshistoriaan kuuluu laaja julkisen sektorin työllisyys. Poliittisen luottamuksen kannalta on olennaista, että tämä kahden tasa-arvoperiaatteen välinen arvopunninta tunnustetaan. Liian kevytmieliset lupaukset työllisyyden paranemisesta voivat olla kohtalokkaita. Avoin voimattomuuden osoitus voi puolestaan pitää paradoksaalisesti sisällään poliittisen vahvuuden ja luottamuksen elementit.

Ehkä aika ei ollut vuonna 1999 lopultakaan vielä kypsä tuskallisille, mutta luottamuksen kannalta keskeisille yhteiskuntatieteellisille ja aatteellisille syväluotauksille. Kenties periaateohjelman tapainen valmistelutyö ei ole edes sopivin muoto tähän tarkoitukseen. Tarve ei ole kuitenkaan näillä huomautuksilla poistunut. Kolmen sosialidemokraatin suu-

la esitetty kriittinen viesti on näin muodoin vielä vailla sen ansaitsemaa keskustelua.

Usein kuulee lausuttavan, että puolueitten pitää olla yhtä niin sanoissa kuin teoissa ja että tekojen pitää vastata sitä, mitä sanotaan. Oltuani mukana SDP:n periaateohjelman valmistelutyössä olisin valmis kääntämään asian toisin päin: sanojen pitää vastata tekoja. Pitää kyetä yhteiskuntatieteelliseen analyysiin ja poliittiseen kokemukseen nojautuen ilman häpeää kertomaan, miksi pitääkin tehdä sitä, mitä käytännössä päivästä päivään tehdään.

Epävarmuuden analyysin ja siihen liittyvän tilivelvollisuuden itsekritiiksen pohdinnan tulisi kulkeutua riittävän vahvasti arkiseen poliittiseen puheta-

paan. Sellaiset poliittiset liikkeet ja kansalaisyhteiskunnan eri ryhmittymät laajasti ottaen, jotka osaavat tuoda nämä argumentit esiin kyvykkäästi ja uskottavasti, ovat avainasemassa, kun hyvinvointipolitiikalla haetaan lähivuosina kansalta niin vallan kuin vastuunkin mandaattia. Maltin ja pragmaattisuuden etiikkaa korostaessani olen pyrkinyt antamaan rohkaisua ennen muuta sosialidemokraattiselle liikkeelle, joka tässä oikullisessa, kesken-eräisessä, ei koskaan valmiiksi tulevasa maailmassa aivan aiheettomasti joutuu kantamaan näköalattomuuden ja aatteellisen alistumisen ristiä.

KIRJALLISUUS

Lindblom, S. (2002), Kansankodin tuolla puolen – Hyvinvointivaltion tilivelvollisuuden tarkastelua. Helsinki: VATT.

Sassoon, D. (1997), One hundred years of socialism. The West European left in the twentieth century, Scotland: Fontana Press.

Työllisyyspolitiikka perustuu erilaiseen tasa-arvoperiaatteen kuin jakopolitiikka.